

CENTRO EUROPEO DI STUDI TRACI

Anno/An XIX. N. 189-190 Luglio-Agosto/Iulie-August 1990

Noi Tracii

Mensile. Spedizione abb. postale Gruppo III 70% - 00187 Roma, Foro Traiano 1/A, Tel. 06/679.77.85

Situația literaturii străromâne în evoluția literaturii române din secolul al XIV-lea până în epoca renașterii naționale

Unele chestiuni de metodă

CIPRIAN ZAHARIA

Una dintre cele mai importante probleme de ordin metodologic pe care o ridică dezbateră aflată în plină desfășurare în istoriografia literară românească actuală, anume dezbateră în jurul «epocii străromâne», este participarea sau non participarea scrierilor produse în limba latină, în secolele IV-VI e.n. la evoluția ulterioară a literaturii scrise pe teritoriul românesc, în limbă slavonă mai întâi și apoi în limba română. De răspunsul la această întrebare depinde, în bună măsură, încadrarea acestei literaturi - cu existență de acum dovedită - în mișcarea de idei și forme literare românești, evidențiată mai întâi în vestmânt lingvistic slavon și cu conținut doctrinar bizantin (în intervalul pe care l-am denumit «perioada bizantină a literaturii române»¹). Câteva precizări de metodă se impun pentru a da o sugestie, absolut necesară în stadiul actual al cercetărilor și studiilor care se vor întreprinde.

Se cunoaște acum că în secolele IV-VI e.n., în regiunile ponto-danubiene ale Imperiului Roman au existat aproape 20 de scriitori de limbă latină și unul (Teotim I al Tomisului) de limbă greacă, cei mai mulți dintre ei rămânând în locurile de baștină iar câțiva (Ioan Cassian, Dionysius Exiguus, Leonțiu de Bizanț, dar nu numai aceștia) afirmându-se în spații culturale europene, la Roma, în Gallia, la Constantinopol². Prezenți în cadrul așa-numitei «epoci patristice a literaturii europene» (având, deci, o participare «universalistă»), ei reprezintă, în același timp, «un criteriu al vechimii, continuității latine și universalității românești» - după fericita expresie a lui

Dan Zamfirescu³. Odată cu invazia Avarilor, la sfârșitul secolului al VI-lea e.n., și pe fondul nu doar al străpungerii limesului danubian și al dispariției instituțiilor culturale dependente de Bizanț, mișcarea literară străromână se stinge, iar urmele creațiilor literare produse de străromâni se șterg, în aparență, din conștiința culturală a epocii.

Între începuturile străromâne și formele de cultură scrisă din vremea formării statelor feudale românești pare că se întinde un hiatus, o «perioadă obscură», o epocă de rupturi. Dar această imagine nu rezistă la o analiză științifică aplicată. O primă dovadă o constituie persistența scrisului în forme latine vulgare ori «străromâne», pe care o documentează nu numai logica elementară a istoriei (căci asemenea scrieri erau necesare în mediile de cult, care se păstrează și nu dispar), dar și diferite reminiscențe de limbă imperfectă, aflată între latină și română, conservate ulterior în traduceri ale unor cărți cu circulație cultică neîntreruptă, reminiscențe care apar în traduceri românești după slavonă, în *Psaltirea Scheiană*, de exemplu. I. C. Chițimia a studiat, cu ocazia unei atente cercetări, publicate în 1982⁴, aceste aspecte demonstrând în mod convingător persistența «edițiilor manuscrise» în străromână, chiar în perioada de după secolul al VI-lea și până la impunerea prin forță a scrierii în slavonă, devenită necesară mai ales după anul 1054, din motivul rupturii intervenite între Roma și Bizanț. Putem spune, astfel, că unele dintre scrierile străromânilor au avut același regim de păstrare ca și cărțile canonice, copiate în limba epocii, o limbă din ce în ce mai românicizată.

Dar, pe lângă acest aspect, există încă unul, decisiv în demonstrarea continuității literaturii străromâne până în epoci ulterioare ale literaturii române, anume traducerea unora din scrierile străromânilor în slavonă și circulația lor în diferite codex-uri slavonești în Țările Române, în perioada când slavona devenise limbă de cult și de cancelarie pe aceste teritorii. Astfel putem spune că scrierile străromâne se întorceau în mediul lor originar în altă haină și, probabil, fără a sublinia conștiința unei continuități; ea exista, totuși, chiar dacă era absentă în mentalitatea colectivă. Să mai adăugăm la acest argument metodologic încă unul: scrierile străromâne se întorc în mediul de cultură românească nu numai sub numele originar al autorilor lor (dar traduse în slavonă), ci și sub alte identități decât cele adevărate, intrând în compoziția unor lucrări slavone de compilație și de prelucrare, de cele mai multe ori fără a se menționa acest izvor străromân.

Prestigiul câștigat, prin aceste creații, de către străromâni, le asigură participarea la tezaurul patristic și de aici, reproducerea, prin traducere ori compilație, în mediile de cultură românești și nu numai ale evului mediu. Substanța străromână e prezentă, după cum se observă, în cele dintâi manifestări de cultură literară cunoscute ale Românilor de după apariția statelor feudale medievale. Dar circulația acestor scrieri nu se încheie aici, ea este continuă, ajungând în secolul al XVIII-lea, în epoca renașterii naționale, să fie deosebit de intensă. Curentul paisian⁵, în ale cărui încă necercetate îndeajuns medii de cultură se configurează prima *Filocalie* a Răsăritului⁶, stimulează

editarea manuscrisă a literaturii patristice și, implicit, a unora dintre străromâni. În pragul evului cultural modern, literatura română avea încă vie amintirea începuturilor ei, pe care atunci, înainte de 1800, le identifică mai exact și ia pe deplin cunoștință de ele.

Astfel, putem spune și noi că modelul de continuitate a literaturii străromâne ar putea să se înfățișeze după cum urmează: mai întâi, un corp de creații scrise în latină de către autohtoni; unele din acestea se păstrează în epoca migrațiilor, traduse fiind în limba populară, aflată în circulație, altele, impuse în Europa ca valori, circulă (fie în traducere greacă, fie în latina originală) în regim manuscris și ajung să pătrundă în corpusul bizantin de limbă slavonă, reîntorcându-se pe o cale mediată, în lumea dunăreană, de unde au pornit autorii lor. Aceste scrieri circulă în Țările Române ca literatură în limba slavonă, când, de fapt, ele aparțineau unor străromâni; sunt traduse, la un moment dat, în românește, continuând să fie considerate izvoare patristice cu «capete de învățătură» și, târziu, în secolul al XVIII-lea, sunt redescoperite ca «ale noastre». Identificarea străromânilor, în secolul al XVIII-lea, ca fiind predecesori și începători, ar fi astfel expresia unui proces de recuperare și de recâștigare a memoriei originilor culturale.

Modelul de continuitate avansat de noi nu are doar temeuri logice, el se susține și cu o bază documentară pe care o propunem aici, cercetări ulterioare (mai ales în cataloagele de manuscrise slavone cu circulație pe teritoriul românesc) putând să aducă numeroase alte dovezi. Iată, de exemplu, cazul lui Ioan Cassian. Opera lui - mai ales *De institutis coenobiorum* și *Conlationes* - e utilizată în Occident, între alții, de Benedict de Nursia, al cărui precursor este, printre alții, și străromânul Cassian⁷. Prestigiul câștigat este considerabil, astfel încât, în secolul al IX-lea, Fotie al Constantinopolului citea în limba greacă «De institutis»... și avea numai cuvinte de laudă pentru Ioan Cassian⁸. Opera lui circula, deci, în Bizanț, tradusă în grecește. Mai târziu o găsim într-un Sbornic slavo-sârb, alcătuit în jurul anului 1400⁹ fiind «cu totul plauzibil - după cum presupune dr. Nestor Vornicescu - ca traduceri românești să fi putut circula și prin secolele XIII-XVI, paralel cu versiuni grecești și slavone»¹⁰. Probabilitatea unei circulații masive, pe care o putem documenta deocamdată doar logic, a scrierilor lui Ioan Cassian este îndiscutabilă, dată fiind mulțimea de manuscrise ale operei lui înregistrate în cataloage pentru secolul al XVIII-lea. Un sbornic în versiune slavă (de la 1738, dar o copie, ceea ce înseamnă că originalul poate fi mult anterior) cuprinde o «Carte», a zecea, «Despre lenea sufletului»¹¹. Din secolul al XVIII-lea există peste 15 manuscrise românești ale operei lui Ioan Cassian, cel mai interesant fiind ms.rom.1076 (Biblioteca Academiei), intitulat «A Prea Cuviosului Părintelui nostru (s.n.) Casian Râmleanul»¹². «Râmlean», cum erau numiți Românii vechi în cronicile moldovenești, Cassian devine dintr-o dată «al nostru», se reîntoarce la matcă. Tot din opera lui «Casian Râmleanul» există excerpte și în alte manuscrise românești din secolul al XVIII-lea: în ms.rom.1083, f. 130-132¹³, în ms.rom. 581, f. 3-60¹⁴, ca și în altele, peste zece. În 1795, Dorotei de

la Robaia copia un miscelaneu, unde existau și câteva «cuvinte» ale lui «Casian Râmleanul»¹⁵. Recuperarea continuă la alt nivel și cu altă anvergură științifică, în secolul al XIX-lea și, apoi, în secolul al XX-lea, unul dintre traducătorii meritoși ai lui Ioan Cassian fiind, în epoca pre-pășoptistă, Grigorie Dascălul, în 1825¹⁶.

Un caz întrucâtva diferit este cel al lui Dionysius Exiguus, creatorul sistemului cronologic pe care îl numim în mod obișnuit «era noastră», era creștină. Ca și în alte situații de acest fel, opera se substituie autorului, mențiuni privitoare la acest sistem cronologic făcându-se, fără mențiunea autorului, în *Molitvelnicul* slavon (Târgoviște, 1545) și într-un *Apostol* (1547)¹⁷. Circulația indirectă a operei străromânului Dionysius Exiguus în mediile românești este însă mult mai spectaculoasă decât se deduce din aceste simple menționări, opera de canonist *Dionysiana*, constituind (după cercetările lui Pandele Olteanu, care a făcut demonstrația) baza «nomocanoanelor» metodiene, fundamentale în apariția și consolidarea sistemului juridic românesc al evului mediu, în pravilele manuscrise și apoi tipărite¹⁸. Într-o bună măsură, pravilele de inspirație bizantină vehiculate și cunoscute pe canal slavon ne readuc în orizontul străromân al canonistului, originar din Sciția Mică (Dobrogea de azi), Dionysius Exiguus. Puținele mențiuni ale acestuia în epoci mai vechi ale literaturii române nu elimină participarea lui substanțială, prin intermediar, la configurarea unor structuri culturale stabile.

Dacă însă (așa cum presupune și încearcă să demonstreze Gheorghe I. Drăgulin)¹⁹ lui Dionysius Exiguus va trebui să-i atribuim și opera cunoscută sub numele pseudonim al lui Dionisie Areopagitul, atunci contribuția lui la organizarea unor idei și forme literare majore ale literaturii române așa-zise «vechi» se va dovedi decisivă, după cum decisivă a fost prezența lui Dionisie Areopagitul la izvoarele gândirii medievale occidentale. Urmele de doctrină areopagitică detectate la Nicodim de la Tismana (în corespondența lui cu Eftimie de la Târnovo)²⁰, ar trebui, astfel, încadrate într-o tradiție străromână reprodusă foarte de timpuriu, la sfârșitul secolului al XIV-lea.

Asemănător cu cel al lui Dionisie Exiguus este cel al lui Niceta de Remesiana, supranumit «apostolul Dacilor», autor acum dovedit al celebrului imn creștin *Te Deum laudamus*. Opera lui mai cuprinde și alte creații, dar imnul acesta îi asigură o universalitate care, multă vreme, i-a fost răpită; circulația imnului a fost extinsă și permanentă. Astfel încât, cunoscându-l și ir. tonându-l, Români din evul mediu și cei din perioade mai apropiate de epoca modernă cântau unul dintre cele mai profunde și mai iscusite imnuri produse de un predecesor de-al lor, de un străromân. O parte din canoanele lui Dionysius Exiguus au fost cunoscute de Români sub forma pravilei metodiene; *Te-Deum-ul* lui Niceta de Remesiana a circulat sub numele lui Ambrozie al Milanului și al Fericitului Augustin. Încheierea *Psaltirii în versuri*, tipărită de Dosoftei în 1673, la Uniev, arată astfel niște «stihuri ale părinților noștri episcopi Ambrozie al Milanului și Augustin al Hipponiei», prezentate în slavonește (probabil un adaos de ultimă oră)²¹. Dar *Te-Deum-ul* acesta

este al unul străromân, aparține lui Niceta de Remesiana și este emoționant să constați că în primul mare document de lirism românesc, care este și rămâne *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, se întâmplă să fie prezent, ca o continuare simbolică, un imn străromân. Tipărit apoi de Veniamin Costache (în 1807, 1816 și 1826), acest Te-Deum contribuie la întărirea unui spirit mesianic, vizionar, care va fi al poeziei pașoptiste.

Exemplele produse până în acest punct al demonstrației pot fi întărite prin cercetări noi și de altele, fronturile de atac fiind, pe de o parte, miscelanele slavone în circulație în Țările Române și, pe de altă parte, unele tradiții și creații folclorice cu vechime dovedită, care pot ascunde segmente de creații străromâne culte degradate, prin rusticizare, până la stadiul popular anonim, proces nu atât de rar pe cât s-ar părea²². Ceea ce este însă în afara oricărei discuții este contribuția străromânilor la începuturile, consolidarea și evoluția literaturii române din evul mediu și până în vremurile moderne.

NOTE

1. Discuția privind «perioada bizantină a literaturii române» la Ciprian Zaharia, *Iosif I Mușat. Întâiul mare ierarh român*, Roman, 1986, passim.
2. În privința dezbaterilor privitoare la «literatura străromână» a se vedea: Prof. Ioan G. Coman, *Scriitori bisericești în epoca străromână*, București, 1979 și Dr. Nestor Vornicescu, *Primele scrieri patristice în literatura noastră, secolele IV-XIV*, Craiova, 1984, sinteze de calitate excepțională, care oferă și unele dintre informațiile documentare date de noi în acest studiu.
3. «Ramuri», 1987, nr. 4.
4. I. C. Chițimia, *Începuturile scrisului în limba română*, studiu fundamental, apărut în revista «Lucafărul», 1982, nr. 15, 16, 17, 19, 21, 32.
5. Despre curentul paisian în cultura românească a se vedea: Dr. Antonie Plămădeală, *Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă*, Sibiu, 1983, passim și *Dascăli de cuget și simțire românească*, București, 1981, p. 119 ș.u.; de asemenea și studiul nostru apărut în «Irenikon», Chevtogne, Belgia, 1985, nr. 1, rezumat al unei lucrări ample dedicate acestei probleme.
6. Prioritatea «Filocaliei» românești față de cea a lui Nicodim Aghioritul este demonstrată de un studiu al nostru apărut în revista italiană «Beneditina», 1987.
7. Opera lui Ioan Cassian, ca sursă pentru regulile lui Benedict de Nursia, cf. Dom Cuthbert Butler, *Le monachisme bénédictine*, Paris, 1924, p. 173, și B. Cappelle, *Les oeuvres de Saint Cassien et la règle bénédictine*, în «Revue lit. et mon.», tom. XIV, 1929, pp. 307-319.
8. Fotie, *Biblioteca*, 197, Migne, P.G., CIII, 661 BCD și 664 A.
9. Dr. Nestor Vornicescu, *op.cit.*, p. 65, n. 105.
10. *Ibidem*.
11. *Catalogul manuscriselor slavo-române din București*, București, 1981, p. 216.
12. *Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, București, 1967, p. 65.
13. *Ibidem*, p. 77.
14. G. Strempele, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I, București, 1978, p. 146.
15. G. Strempele, *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, I, București, 1959, p. 55.
16. *Două cuvinte ale Sfântului Ioan Cassian*, București, 1825, f. 1-15 și 15-24. A apărut recent și volumul: Sf. Ioan Casian, *Scrieri alese. Așezămintele mănăstirești și convorbiri duhovnicești*, Traducere de prof. Vasile Cojocaru și prof. David Popescu, Prefață, studiu introductiv și note de prof. Nicolae Chițescu, colecția «Părinți și scriitori bisericești», Editura Institutului Biblic și de Misiune, București, 1990, 905 pagini.
17. Dr. Nestor Vornicescu, *op.cit.*, p. 73.
18. Pandele Olteanu, *Pravilele în cultura și literatura română*, lucrare monumentală în manuscris.
19. Gheorghe I. Drăgulin, *Ieromonahul Dionisie Smeritul, Exiguus sau cel Mic*, în «Studii Teologice», 1985, nr. 7-8, pp. 521-539, ca și alte studii publicate în «Glasul Bisericii», 1986, nr. 1 și în «Mitropolia Olteniei» 1987, nr. 1.
20. Dr. Nestor Vornicescu, *op.cit.*, p. 107.
21. *Ibidem*, p. 90.
22. O încercare de a depista unele relicve din legendele culte privitoare la misiunea Sfântului Apostol Andrei în Scitia, în excelentul studiu publicat de Epifanie Norocel, în volumul *Pagini de istorie veche a creștinismului la Români*, Buzău, 1986, pp. 19-47.

Elemente de cunoaștere științifică în amplasamentele de stâlpi din cetățile dacice

CONSTANTIN BEJGU

Multimilenara statornicie a neamului românesc a transformat pământul patriei într-o uriașă arhivă a existenței strămoșești, arhivă care, până nu de mult, era doar arareori tulburată de fierul plugului sau de tăișul mărunț al târnăcopului. Urgiile istoriei au silit prea des acest popor bărbat să-și acopere iar și iar cenușa vetrelor, într-o sisifică încheștare pentru permanență, faptele trecute coborând în uitare sau urcând în suspinul doinelor și al legendelor românești.

Am bătut pertinent la ușa acestui imens depozit, întrebând istoria despre locul pe care îl avem între neamurile lumii și am aflat că există un sălaș al Costeștilor în care Burebista a bătut una dintre primele pietre ale unității noastre, că există un sălaș al Sarmizegetusei, unde Decebal a dat strălucire poporului dac. Și am mai aflat că pământul țării mustește a istorie, că Munții Carpați ne-au fost cămin, câmpiile ne-au fost ograda și că în oglinda marilor ape ale Dunării și afluenților săi și-au privit frumusețea fecioarele-străbunici.

Mărturiile-răspunsuri așteptau răbdătoare răgazul pentru întrebarea tâlcuitoare devenită posibilă după ce s-a agonisit în inimă atâta iubire de neam și de țară și sete de a cunoaște, încât să ajungă adevărul la suflet. Și el a fost descoperit de arheologi, cercetători ce trudesc cu uneltele cu care ne-am păstrat permanența, care au ca laborator pământul patriei, ca masă de lucru cine știe ce piatră de zid de cetate, stropită de sânge doritor de libertate, înfruntând arșițele verii și burnițele reci ale toamnei.

În cele ce urmează vom lua în discuție controversata temă a rostului amplasamentelor de stâlpi, cu dispunere patrulateră sau circulară, dezvelite de arheologi în principalele așezări geto-dacice, datând din secolele II î.e.n. - II. e.n, care au fost numite generic «sanctuare dacice».

MATERIALUL ARHEOLOGIC CONSIDERAT¹

ALINIÁMENTELE PATRULATERE constituie, după toate probabilitățile, cea mai veche categorie de amplasamente existente în așezările dacice. Erau construcții realizate prin implantarea în sol a unor stâlpi de lemn, care erau concentrați în formă patrulateră. De regulă erau piasați astfel încât se puteau decela atât șiruri transversale, cât și longitudinale. Ca tehnică de construcție e de reținut utilizarea unor discuri de piatră ca bază structurală, pentru fiecare stâlp. Dicurile baze nu erau utilizate întotdeauna, dar se cunosc situații în care stâlpii înșiși erau confecționați din piatră, caz în care se poate ca discurile-soclu să se fi amplasat la suprafața solului. În orice caz, acolo unde s-au utilizat discurile de piatră iar constructorii nu au desființat ali-

niamentele, forma și structura acestora a fost lesne de determinat pe cale arheologică.

Dăm mai jos o listă a principalelor aliniamente patrulate cunoscute:

Costești, județul Hunedoara

A1 - patru șiruri a câte 15 discuri de calcar dovedesc existența pe terasa de pe coasta nordică a dealului Cetățuia a unui aliniament cu 60 de stâlpi;

A2 - un aliniament situat în interiorul valului de pământ ce apăra cetatea (de altfel singurul situat dincolo de valul de pământ), a cărui structură nu se cunoaște prea bine;

A3 - un aliniament format din 42 de stâlpi, având dispunerea în forma de 6x7 sau 7x6;

A4 - un aliniament de 36 piese, dispuse în formula de 6x6.

Grădiștea Muncelului, județul Hunedoara (Sarmizegetusa Regia)

În fosta capitală a Daciei lui Decebal au fost scoase la lumină numeroase aliniamente patrulate. Unele dintre ele au fost desființate de către Dacii înșiși, discurile fiind refolosite fie la construcția altora noi, fie la consolidarea zidului cetății. Reținem decât pe acelea despre a căror structură se poate afirma ceva în mod sigur.

A1 - un aliniament format din 60 de stâlpi dispuși în șase rânduri a câte 10 stâlpi fiecare.

A2 - un aliniament patrulat format din 52 + 7 + 7 + 2 stâlpi. Este aliniamentul patrulat cel mai controversat, fiind considerat rezultatul suprapunerii mai multor nivele de construcție. La un nivel superior a fost evidențiat un prim șir de 7 discuri-soclu, dovadă clară că pe ele au fost amplasați 7 stâlpi de lemn sau poate 7 coloane de piatră. Cam la 1,50 m sub acest nivel (având ca axă de simetrie cei 7 stâlpi amintiți mai sus) s-au descoperit încă 52 de stâlpi dispuși în 4 rânduri a câte 13 stâlpi fiecare. Cei 52 de stâlpi erau îngrădiți cu un rând de stâlpi de andezit, astfel încât perimetrul aliniamentului este destul de clar conturat. Pe una din laturile aliniamentului, în substructura îngrăditurii, au mai fost evidențiate unele a încă 7 stâlpi de lemn, iar pe latura opusă urmele a încă 2 stâlpi de lemn³ (foto nr. 1).

A3. Situat pe aceeași terasă, a XI-a, cu aliniamentul precedent, monumentul avea 18 stâlpi dispuși pe trei rânduri a câte șase stâlpi fiecare (foto nr. 2).

A4. Tot pe terasa a XI-a există un al doilea aliniament de tipul celui descris la A3.

Bâtca Doamnei, județul Neamț

În așezarea dacică de la Bâtca Doamnei, lângă Piatra Neamț, au fost puse în evidență urmele a două aliniamente patrulate despre a căror structură exactă nu se poate cunoaște adevărul. Se presupune a fi câte 18 stâlpi, afirmația fiind greu de probat.

Barboși, Galați

Urmele unor aliniamente patrulate au fost puse în evidență și într-o așezare dacică descoperită la Barboși, suburbie a municipiului Galați. Semnalăm prezența acestor urme, ca și pe aceea a celor de la Bâtca Doamnei, cu scopul de a da o imagine asupra ariei de răspândire a aliniamentelor patrulate pe teritoriul românesc.

Foto nr. 1 a. Marele aliniament patrulater de 52 discuri de pe terasa a XI-a de la Sarmizegetusa Regia. Pe axa centrală se observă cei 7 tamburi supraînălțați de calcar.

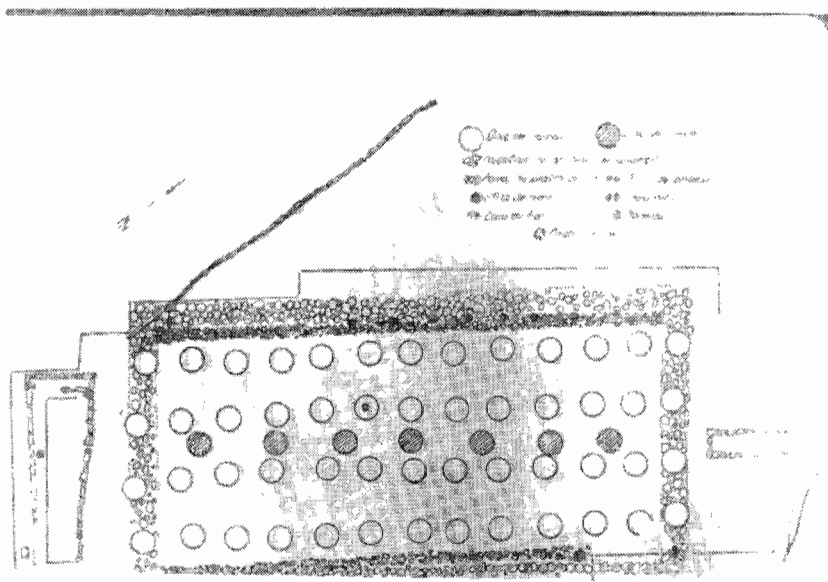

Foto nr. 1 b. Schița de plan a monumentului, după C. Daicoviciu și I.H. Crișan.

AMPLASAMENTELE CIRCULARE (ROTONDELE)

Amplasamentele circulare constituie a doua categorie de monumente aparținătoare culturii dacice. Urmele lor au fost evidențiate în numeroase așezări, cele de pe terasa a XI-a de la Dealul Grădiștii atrăgând atenția în mod deosebit prin complexitatea și eleganța constructivă. Noi vom avea în vedere numai trei dintre aceste amplasamente, a căror structură este clar determinată.

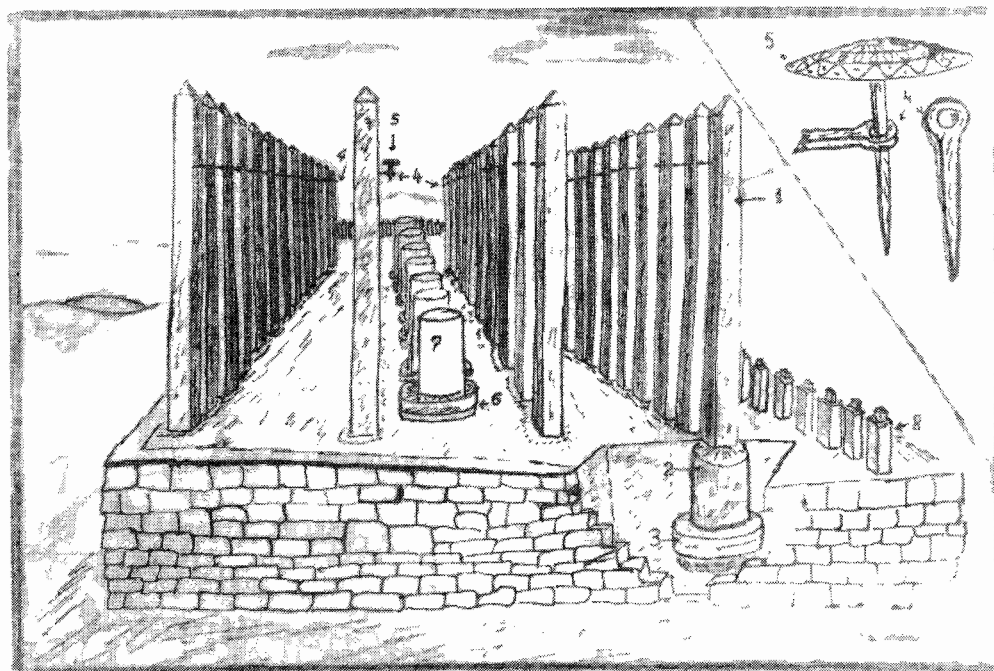

Foto nr. 1 c. Proiect de restaurare a monumentului, așa cum se impune din interpretarea matematică demonstrată în lucrarea de față.

Grădiștea Muncelului, terasa a XI-a

Rotonda mare sau marele sanctuar-calendar este cel mai complex amplasament de stâlpi moștenit de la Geto-Daci, complexitatea sa atrăgând către ipoteza că ar fi chiar sinteza tuturor aliniamentelor dacice. Iată câteva precizări în legătură cu structura sa în patru așezări concentrice:

Structura A este un brâu format din 104 blocuri de andezit, strâns alipite între ele. În limbaj arheologic această structură este denumită «inelul A»;

Structura B este imediat interioară și alipită de structura A, fiind alcătuită din 30 de grupuri de stâlpi de andezit, fiecare grupare fiind compusă, la rândul său, din câte 6 stâlpi înalți și unul scund și mai lat. Stâlpii înalți au capetele superioare prevăzute cu câte un «cep» dreptunghiular, pentru a se fixa în el ceva, un fel de capac. Pentru structura B rezultă un total de 210 stâlpi.

Structura C era alcătuită din 84 de stâlpi de lemn, fiecare având înălțimea în jur de 3-4 m, fiind placat în teracotă și dotat cu piroane de fier al căror cap exterior era prevăzut cu un orificiu de fixare a unor eventuale obiecte. Istoricul H. Daicoviciu consideră că fiecare din acești stâlpi avea în jur 9-13 piroane.

Șirul celor 84 de stâlpi nu este continuu, fiind întrerupt de 4 intrări marcate de 4 praguri din lezezi de calcar. Două dintre aceste praguri, împreună cu alte două din incinta structurii C și cu un prag exterior monumentului, formează un fel de axă de simetrie a Rotondei mari; celelalte două praguri (dispuse pe o linie perpendiculară axei celor cinci praguri amintite) secționează structura C în încă două puncte, astfel încât constatăm existența a patru secțiuni, inegale ca număr de repartizare a stâlpi-

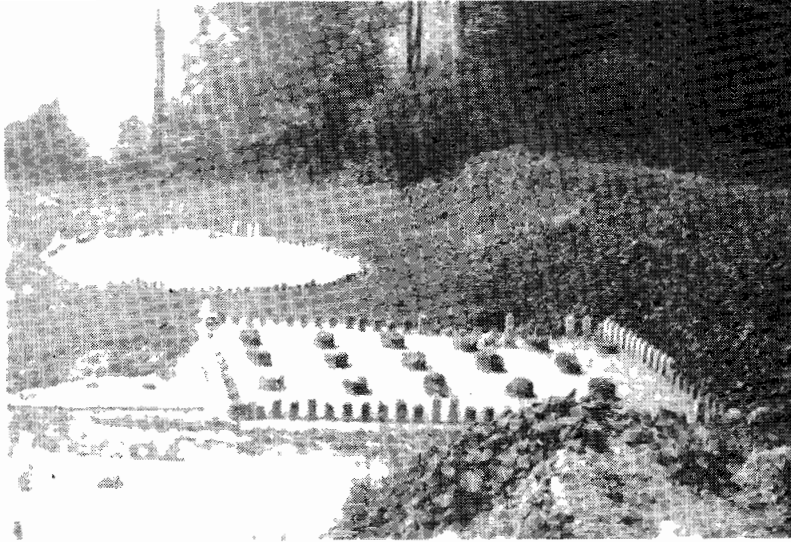

Foto nr. 2. Aliniamentul patruleter cu 6x3 discuri și Rotonda mică de pe terasa XI-a de la Sarmizegetusa Regia.

lor. Dacă le vom considera două câte două, se va vedea că există o intenționalitate în divizarea incintei C în două grupări a câte 42 de stâlpi.

Numeroșii cercetători care au abordat Rotonda mare prin prizma ipotezei că aci ar fi modelate matematic anumite date astronomice au acordat pragurilor-intrări anumite semnificații matematice⁴. Dacă avem însă în vedere masivitatea stâlpilor, ca și distanța dintre ei, vom constata că astfel de praguri erau impuse de cerința accesului nestânjenit către incinta următoare D. Pentru acest motiv noi nu considerăm pragurilor decât o funcție practică, de a delimita două grupări distincte de stâlpi și de a înlesni accesul la stâlpii monumentului.

Structura D se aseamănă cu incinta C în privința aspectului general al stâlpilor. Ca formă geometrică și număr de stâlpi, ea are forma geometrică de absidă (potcoavă închisă) și este divizată în două grupări inegale de stâlpi, partea curbă a potcoavei având 21 de stâlpi, iar partea dreaptă numai 13⁵ (foto 3).

Rotonda mică, situată în imediata vecinătate a Rotondei mari, este alcătuită din 13 grupări de stâlpi de andezit, fiecare grupare fiind despărțită de cele vecine printr-un bloc de andezit. Totalul stâlpilor celor 13 grupări este de 101, 11 grupări având câte 8 stâlpi, o grupare 7 și cea de a 13-a numai 6 stâlpi. Formula de dispunere a grupărilor este următoarea: 8-8-8-8-8-8-8-8-7-8-8-8-6 (foto nr. 2).

Comuna Pecica, județul Arad

În cadrul așezării dacice din comuna Pecica, județul Arad, au fost puse în evidență două amplasamente circulare, ambele confecționate din stâlpi de lemn. Spre deosebire de construcțiile din Munții Orăștiei, aici lipsesc bazele de piatră, fapt explicabil prin poziția geografică a așezării (zonă de câmpie lipsită de piatră). Dintre cele două amplasamente numai structura unuia este determinată cu siguranță. Este vorba

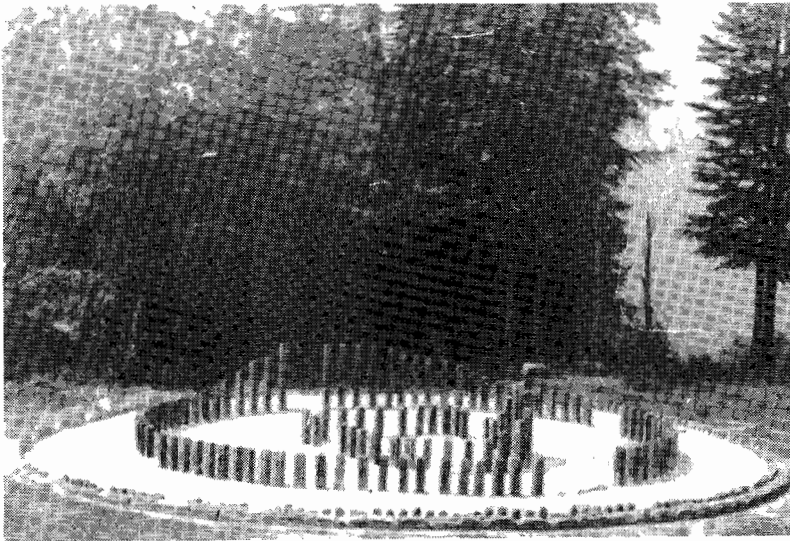

Foto nr. 3. Rotonda mare sau Marele sanctuar circular de pe terasa a XI-a de la Sarmizegetusa Regia.

despre un amplasament format din 6 grupări a câte 6 stâlpi fiecare (din cei 7, 6 având forma cilindrică, iar unul pătrată). Monumentul are un total de 42 de stâlpi, număr care, corelat cu forma sa circulară, contribuie la integrarea tuturor categoriilor de amplasamente într-o teorie unitară⁶.

Materiale arheologice auxiliare amplasamentelor

În incintele amplasamentelor de la Costești și Grădiștea Muncelului au fost descoperite numeroase materiale de fier⁷, un loc special între acestea deținându-l niște piroane cu capătul exterior terminat printr-un inel⁸ și niște uriașe ținte de fier bogat ornamentate⁹ (foto nr. 4), presupuse de unii cercetători ca elemente de decor pentru ușile sanctuarelor¹⁰. Din punctul nostru de vedere piroanele inelate ce fuseseră fixate pe stâlpii Rotondei mari, ca și cei ai multor alineamente patrulatere, aveau scopul să servească drept loc de prindere a țintelor ornamentate, unele dintre acestea fiind prevăzute chiar și cu dispozitiv special de fixare. Este vorba de o perforație la partea terminală a cuiului țintei, în care se putea introduce un belciug de fier care ar fi împiedicat scoaterea accidentală a țintei de pe pironul în care a fost fixată.

EXPUNEREA IPOTEZEI

O atentă cercetare a monumentelor denumite aci în mod generic «amplasamente dacice de stâlpi» evidențiază că există cel puțin trei astfel de amplasamente care să permită apropiere logică între cele ce au forma patrulateră și cele cu forma circulară. O astfel de apropiere s-a și făcut deja în cadrul ipotezei culturale (care consideră toate amplasamentele drept sanctuare dacice), dar această ipoteză nu rezistă decât prin argumentul credibilității (în lipsa oricărei argumentații logice susținută

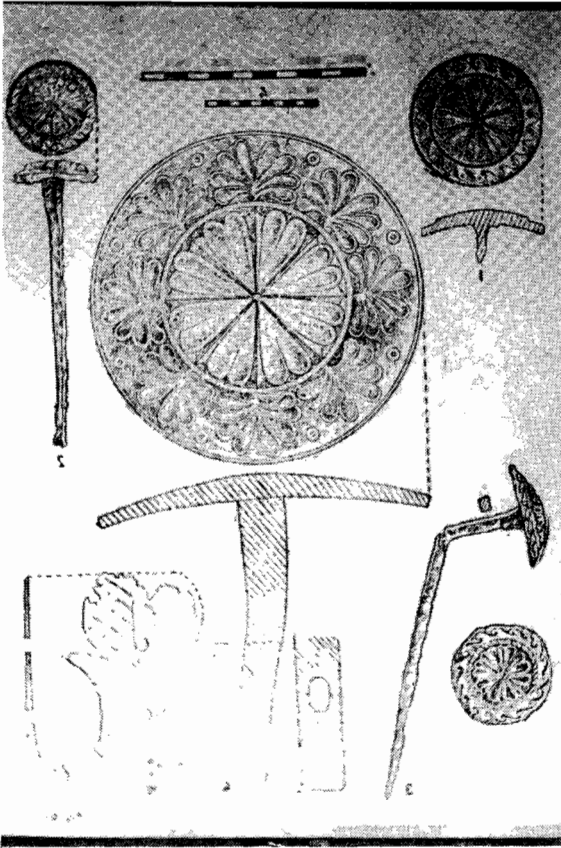

Foto nr. 4. Ținte de fier cu floarea ornamentată, după I. Glodariu și E. Iaroslavski. Se observă perforația cuiului masivei ținte din centrul schiței de plan.

prin probe materiale evidente).

Noi reținem ideea că în așezarea dacică de la Costești există un aliniament patrulater cu stâlpii dispuși în 6 rânduri a câte 7 piese, iar în așezarea dacică de la Pecica a fost evidențiată o structură circulară având 6 grupări a câte 7 piese. Cele două monumente atrag atenția asupra unui fapt deosebit de important și anume că nu forma geometrică a amplasamentelor contează, ci numai structura numerică a stâlpilor acestora. Dintru început se ivește posibilitatea de a încerca înțelegerea unor structuri matematice existente în afară de cetatea de la Grădiștea Muncelului.

Pentru că amplasamentele amintite, de la Costești și Pecica, au câte 42 de stâlpi, ne propunem să încercăm a înțelege ce semnificație aveau aceste monumente. Punctul de plecare în tentativa descifrării trebuie să rămână cel deja consacrat și să încercăm să vedem dacă nu cumva aici se poate afla ceva în legătură cu organizarea unui sistem calendaristic. Pentru aceasta recurgem la cercetarea unor eventuale corelări matematice cu cele două fenomene astronomice care au stat și vor sta la baza oricărui calendar terestru:

- anul astronomic solar (tropic) cu o durată de 365,242199 zile¹¹ și
- luna sinodică (timpul cuprins între momentul începutului a două faze lunare de același tip), cu o durată medie de 29,5305881 zile.

Procedând la înmulțiri succesive ale numărului 42 (reprezentând totalul stâlpi-

lor în fiecare din cele două amplasamente considerate) cu primele numere întregi (operație prin care se caută cu ce valoare numerică de zile ar fi putut să se fi semnificat un stâlp pentru a se ajunge la o corelare cu măcar una din cele două scări naturale de timp) și făcând același lucru și cu cele două numere de mai sus, am obține trei tabele din care ar rezulta următoarele corelări matematice:

- 10 luni sinodice	295,305881 zile
- 7×42 (7 zile-stâlp socotite pe cei 42 stâlpi ai amplasamentului)	294,0 zile
- 21 ani tropici	7670,086179 zile
- considerarea de 26 de ori a aliniamentului de 42 stâlpi (un stâlp = 7 zile)	7644,0 zile.

Așa cum se observă, după o presupusă parcurgere a celor 42 de stâlpi -parcurgere în care am semnatificat fiecare stâlp cu o săptămână - trebuie să mai așteptăm încă o zi pentru a se produce iarăși faza lunară existentă la începutul sosirii timpului. Numai că acest interval de timp ar corespunde destul de bine cu 10 luni astronomice. Faptul acesta nu poate fi total întâmplător. Presupunând că după fiecare 42 de săptămâni așteptăm câte o zi, vom avea surpriza ca după 21 de ani să constatăm că am parcurs un total de 26 de cicluri a câte 42 săptămâni și că între timpul astronomic solar și timpul calendaristic este un decalaj minor de numai 0,086179 zile.

Din constatarea că semnificarea unui stâlp al amplasamentelor cu baza matematică 42 cu o săptămână conduce - prin o parcurgere completă a stâlpilor și prin așteptarea cu o zi - la determinarea timpului celor 10 revoluții sinodice lunare, desprindem:

a. posibilitatea existenței la Geto-daci a unei unități de timp de 7 zile -săptămâna;

b. o grupare alcătuită din 7 stâlpi desemnând o durată de șapte săptămâni, adică de $7 \times 7 = 49$ zile;

c. dacă 6 durate de câte 7 săptămâni conduc la determinarea timpului necesar producerii a 10 lunații, atunci 60 de astfel de durate ar reprezenta timpul necesar producerii a 100 lunații (cu singura condiție ca la fiecare a 10-a lunație să se «aștepte» scurgerea unei zile, fără a fi socotită în cadrul săptămânii);

d. inelul B al Rotondei mari de la Grădiștea Muncelului determina timpul necesar producerii a 50 revoluții sinodice lunare (cele 30 de grupări de câte 7 stâlpi ar reprezenta de 30 ori durata de 7 săptămâni, adică 1475 zile, cu un decalaj cunoscut 1,5 zile);

e. aliniamentele patruleter cu 60 de stâlpi (Costești, Grădiștea Muncelului) ar putea modela duratele corespunzătoare producerii a 100 lunații, iar cele având câte 15 stâlpi (probabil la Bâta Doamnei, unde fiecare stâlp putea să fie marcat de patru ori) ar fi putut determina timpul necesar producerii a 25 lunații.

Dar dacă atâtea monumente își află justificarea prin această corespondență matematică, va trebui să existe o logică care să justifice și acele amplasamente care nu au 42, 60, 30 sau 15 piese. Această logică va fi lesne de evidențiat abia după ce vom clarifica toate aspectele privitoare la posibila existență a unui sistem de urmărire a revoluțiilor lunare și solare. Cum chiar din datele de mai sus a reieșit că există aliniamente cu ajutorul cărora s-ar fi putut determina 10, 25, 50 și chiar 100 lunații, ar fi normal să existe un sistem care să determine și acel număr de lunații care să fie desul de bine exprimat prin numere întregi de zile. De fapt 10 lunații totalizează cu

0,305881 zile peste 295 zile, 25 lunații necesită cu 0,2647025 zile mai mult decât cele 738 zile exprimabile prin numere întregi, 50 lunații ar depăși numărul întreg de zile cu 0,529405 zile.

În mod sigur, aliniamentele cu 60 de stâlpi ar putea îndeplini această condiție, căci semnificarea fiecărui stâlp cu valoarea unei grupări de 7 stâlpi din amplasamentele cu baza numerică 42 ar conduce la o durată de 2950 zile (inclusiv presupusele «zile de așteptare», evidențiate ca necesare după ficcare durată de 42 săptămâni). Durata aceasta, comparată cu cele 2953,05881 zile corespunzătoare a 100 lunații, corespunde destul de bine cerinței cunoașterii momentului de repetabilitate a aceluiași fenomen lunar în condiții de vizibilitate pe orizontul accesibil aceluiași observator (o fracțiune de timp mai mică de 0,3 zile poate face ca un fenomen astronomic care implică luna să nu mai poată fi accesibil observatorului, chiar în condițiile în care respectivul fenomen se repetă, cauza inaccesibilității izvorând din posibilitatea ca astrul nopții să apună înainte de începerea fenomenului).

Noi am văzut însă că 10 lunații întrec cu 0,305881 zile numărul întreg exprimabil pe aliniamente. Această situație face ca de trei ori mai multe lunații să totalizeze încă o zi peste suma exprimabilă pe aliniamente de 42 stâlpi, astfel încât ar apărea cerința existenței unor aliniamente capabile să determine și timpul a 30 de lunații. Iar dacă ne gândim că am admis că aliniamentele de 60 stâlpi ar putea determina 100 lunații, cu condiția ca un stâlp să capete semnificația de 7 săptămâni (adică atât cât ar reprezenta o grupare din Rotonda de la Pecica sau Aliniamentul de 42 stâlpi de la Costești), ar fi firesc ca un aliniament care ar determina cele 30 lunații căutate să aibă 18 stâlpi. De fapt $18 \times 7 \times 7 = 882$ zile, durată careia adăugându-i cele 3 zile așteptare rezultate din ciclul $294 + 1$ zile, va ajunge la 885 zile, adică aproximativ o zi mai puțin decât timpul necesar producerii a 30 lunații. Dar un aliniament cu 18 stâlpi există pe terasa specializată de la Grădiștea Muncelului. Cum presupunem că un stâlp al acestui aliniament ar fi trebuit semnatificat cu 7 săptămâni, rezultă că totalul stâlpilor ar putea semnifica $18 \times 7 = 126$ săptămâni. Ne gândim că acest număr își putea afla exprimarea în împrejmuirea de stâlpi de andezit a aliniamentului patruleter E de pe terasa amintită.

Așadar, amplasamentele de la Costești, Pecica și Grădiștea Muncelului permit aserțiunea că la astronomii geto-daci exista preocuparea pentru cunoașterea exactă a momentelor în care aveau loc începuturile lunațiilor. Dacă această aserțiune este corectă, în ce scop se făceau aceste determinări?

Din punct de vedere practic se poate răspunde că fenomenul lunațiilor a fost utilizat încă din cele mai vechi timpuri pentru prevederea eclipselor de soare și lună¹², cât și în scopul organizării calendarelor lunare sau lunaro-solare¹³. Cel de al doilea aspect poate fi clarificat prin analiza calendarului dacic, devenită posibilă în urma perioadei de *21 ani astronomici solari*, către care conduc cele 26 de reluări ale marcajelor presupus a fi fost utilizate pe structurile de câte 42 stâlpi.

Este firesc, deci, să considerăm ca un calendar care se raportează la 21 ani astronomici să exprime anul calendaristic ca a 21-a parte a timpului la care se raportează. Știind însă că cei 21 de ani astronomici totalizează 7670,086179 zile, este de presupus că 21 ani calendaristici corecți ar fi totalizat tot 7670 zile. Cum însă corecțiile totalizau 26 zile, rezultă că 21 ani calendaristici necorecți ar fi totalizat 7644 zile; ori printr-o simplă operație de împărțire aflăm că anul calendaristic ar fi trebuit să aibă... 364 zile.

Un lucru este cât se poate de limpede: anul de 364 zile era destul de des utilizat de popoarele antice, mai ales de cele care foloseau ca unitate calendaristică, imediat superioară zilei, durată de 7 zile. Această durată era utilizată și de poporul dac (am descifrat-o ca unica semnificație posibilă a stâlpilor aliniamentelor și rotundelor cu 42 piese), astfel încât este firesc să ne așteptăm ca printre aliniamentele existente în cetățile lor, Dacii să fi construit și măcar unul care să modeleze calendarul tradițional. Știind că un an de 364 zile se împarte în exact 52 săptămâni, nu va fi greu să identificăm un astfel de aliniament chiar pe terasa a IX-a de la Grădiștea Muncelului. Marele aliniament patruleter A (pe care cercetătorii îl consideră un vechi sanctuar peste care s-a suprapus un altul mai nou, sanctuarul C), cu 52 stâlpi ai săi, oferă cheia înțelegerii multor aspecte legate de preocupările calendaristice ale strămoșilor noștri. Se văd astfel 13 rânduri transversale a câte 4 stâlpi, dispunere care sugerează existența unei divizări a calendarului în 13 luni egale ca durată - 28 zile sau 4 săptămâni -, iar cele 4 șiruri longitudinale de câte 13 stâlpi indică existența unor divizări ale anului pe semestre și anotimpuri.

La o astfel de interpretare s-ar putea riposta că nu se justifică plasamentul diferit al celor 7 discuri de calcar aflate pe axa monumentului. Credem însă că dacă se are în vedere că cei 52 stâlpi ai aliniamentului au fost îngropați în sol, era logic ca bazele lor să nu se afle pe același nivel stratigrafic cu piesele ce fuseseră plasate la suprafață.

De altfel se prea poate ca aliniamentul-calendar să fi fost construit în mai multe etape. În prima etapă s-au fixat cei 52 de stâlpi, iar pe una din laturi ar fi fost plantați 7 stâlpi, cu ajutorul cărora se evidenția scurgerea timpului în zile, într-o săptămână. Ulterior, probabil datorită unor alunecări de teren, cei 7 stâlpi laterali au fost schimbați pe latura opusă, în sol rămânând numai urmele a 2 dintre ei. Ultima și cea mai amplă transformare a condus la împrejmuirea aliniamentului cu stâlpi de andezit (n-ar fi exclus să fi fost plantați chiar 364 astfel de stâlpi) și cum stâlpii utilizați ca marcatori pentru zilele săptămânii nu mai puteau ocupa laturile, s-a trecut la amplasarea unor baze de coloane chiar pe nivelul de locuire, baze peste care au fost așezați stâlpi de lemn, dacă nu cumva chiar de piatră, astfel încât cerințele practice să fie îndeplinite. Fără îndoială că pentru arheologii de astăzi analiza unui teren alcătuit din material așezat în mod artificial creează multe dificultăți. Fără o înțelegere matematică, era normal să se ajungă la ipoteza că aliniamentul A ar fi fost un sanctuar.

Dincolo de aspectele de interpretare a acestui monument, vom reține faptul destul de evident că Geto-Dacii dispuneau de un sistem calendaristic ingenios, poate cel mai armonios calendar al lumii vechi: anul cuprindea exact 52 de săptămâni, 13 luni care aveau exact câte 4 săptămâni, situație care conduce la integrarea datelor calendaristice în aceleași zile ale săptămânii. În plus, fiecare an începerea cu prima zi a săptămânii și se termina odată cu ultima zi săptămânală.

Dar ce rol juca durata de 42 săptămâni în acest calendar?

Faptul că după fiecare 42 de săptămâni «se aștepta» o zi arată că, fără să perturbe armonicitatea calendarului tradițional, astronomii geto-daci aflaseră un foarte ingenios și corect sistem de corectare în raport cu timpul astronomic solar, astfel încât după 21 ani calendarul se afla în cea mai bună concordanță cu timpul natural. Aceasta se înțelege mai bine dacă avem în vedere că 42 săptămâni corespund cu 10,5 luni calendaristice, dar și cu 10 luni astronomice. Dacă se urmărea numai circuitul fazelor lunii și se proceda astfel încât la sfârșitul săptămânii ce preceda încheierea

Corectarea calendarului dacic

ANEXA 1

existent la sf. nec I 7 en în cetățile de la Costești, jud. Hunedoara
și Pecica, jud. Arad.

anul calendaristic	- Lunile anului calendaristic (numerotate cu cifre romane) și mărimile acestor luni (exprimate în zile). În interiorul tabelului se face desfășurarea ciclului de corectie, semnul * marcând momentele de corectie det. minate de ciclul de 42 săptămâni. (10 1/2 luni calend.)													Numărul total al zilelor de corectie	Cuantă rest la a anului calendaristic (în zile).	
	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28			
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII			
1	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	↓*	1	2	1	365	
2	3	4	5	6	7	8	9	10	↓*	1	2	3	4	5	1	365
3	6	7	8	9	10	↓*	1	2	3	4	5	6	7	1	365	
4	8	9	10	↓*	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	365
5	↓*	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	↓*	1	2	2	366
6	3	4	5	6	7	8	9	10	↓*	1	2	3	4	1	365	
7	5	6	7	8	9	10	↓*	1	2	3	4	5	6	7	1	365
8	8	9	10	↓*	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	365	
9	10	↓*	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	↓*	1	2	366
10	2	3	4	5	6	7	8	9	10	↓*	1	2	3	4	1	365
11	5	6	7	8	9	10	↓*	1	2	3	4	5	6	1	365	
12	7	8	9	10	↓*	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	365
13	10	↓*	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	↓*	1	2	366
14	2	3	4	5	6	7	8	9	10	↓*	1	2	3	1	365	
15	4	5	6	7	8	9	10	↓*	1	2	3	4	5	6	1	365
16	7	8	9	10	↓*	1	2	3	4	5	6	7	8	1	365	
17	9	10	↓*	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	↓*	2	366
18	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	↓*	1	2	3	1	365
19	4	5	6	7	8	9	10	↓*	1	2	3	4	5	1	365	
20	6	7	8	9	10	↓*	1	2	3	4	5	6	7	8	1	365
21	9	10	↓*	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	2	366	
TOTAL	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	26	7670

celeia de a 10-a lunații să se intercaleze o zi, în 21 de ani s-ar fi intercalat exact 26 de zile (ultima «așteptare» corespunzând chiar cu sfârșitul anului 21 și precedând începutul anului următor, cu aspectul unei zile de ajun de an nou), adică exact atâtea câte s-ar fi impus pentru corectarea calendarului de 364 zile în raport cu timpul astronomic solar. Un calcul simplu arată că 21 de ani a câte 364 zile ar totaliza 7644 zile, la care dacă adăugăm cele 26 zile «așteptare» obținem numărul de 7670 zile. Numărul acesta devine edificator când vom constata că 21 ani astronomici solari a câte 365,242199 zile totalizează 7670,086179 zile. Cu alte cuvinte, deducem că astronomii geto-daci învățaseră să corecteze calendarul lor solar după fazele lunii.

Calendarul descifrat aici mai avea și alte particularități. Observăm că sistemul de corelație bazat pe cele 10 revoluții sinodice a fost descifrat prin analiza amplasamentelor cu 42 de stâlpi de la Costești (patrulater) și Pecica (circular), ce corespund epocii regatului lui Burebista. Socotite pe calendarul de 13 luni, cele 10 revoluții sinodice necesitau 10,5 luni calendaristice, fapt pentru care toate corecțiile de număr impar coincideau întotdeauna cu mijlocul lunii calendaristice (în 21 de ani impunându-se 13 astfel de momente de corecție, care nu se întâmpla să corespundă niciodată de două ori cu mijlocul aceleiași luni calendaristice, fiecare lună a anului «beneficiind» însă de acest privilegiu). Cele de număr par coincideau întotdeauna cu sfârșitul, respectiv cu începutul unei luni calendaristice. Situația aceasta a corectării calendarului la mijlocul lunii calendaristice se pare că era destul de stânjenitoare într-un sistem calendaristic în care totul era perfect (în sensul că lunile anului aveau un număr egal de zile și săptămâni), motiv pentru care «analizii» geto-daci ar fi putut propune ca reformă prelungirea ciclului de corecție de la 10,5 luni calendaristice la 21 luni și, evident, să dubleze numărul zilelor «de așteptare». Rezultatul general al corecțiilor ar fi fost același, numai că ar fi dispărut toate corecțiile aplicate la mijlocul lunii calendaristice, în cei 21 de ani rămânând numai 13 momente de corecție, fiecărei luni din calendar revenindu-i numai câte una. După toate probabilitățile, respectiva reformă s-a și produs (probabil în timpul regatului dacic condus de Decebal), ea fiind reflectată de structura Marii rotonde de pe terasa a XI-a de la Sarmizegetusa-Regia, rotondă în care incinta C are 84 stâlpi de lemn (capabili să exprime cele 84 săptămâni ale noului ciclu de corecție), iar incinta D are o grupare de 21 stâlpi de lemn (stâlpi pe care se puteau exprima cei 21 ani ai unui ciclu complet de corecție) și una de 13 stâlpi (astfel încât se puteau memora toate cele 13 momente de corecție existente în respectivul ciclu reformulat.

Să fie oare accidentală această coincidență între numărul de stâlpi indicat de Rotonda mare și concluziile desprinse din interpretarea amplasamentelor de 42 de stâlpi de la Costești și Pecica? Noi credem că nu, mai ales că pe aceeași terasă cu Rotonda mare se află și aliniamentul patrulater de 52 de stâlpi pe care am identificat chiar calendarul de bază al Geto-Dacilor.

Făcând o paranteză ceva mai mare, credem că este interesant de arătat că înțelegerea calendarului dacic oferă cheia înțelegerii uneia dintre cele mai stranie calendare ale antichității - calendarul utilizat de Romani la întemeierea Cetății eterne.

Potrivit tradiției, la întemeierea Romei, Romanii foloseau un calendar în care anul avea 304 zile. Adică numai cu zece zile mai lung decât ciclul celor 120 revoluții sinodice după care Dacii își corectau inițial propriul calendar. Numai că această apropiere ar fi un indiciu că nici la Romani ciclul de 304 zile nu reprezenta anul calendaristic, ci doar un ciclu perpetuu de corecție a calendarului lor.

Corectarea calendarului dacic

existent la sfârșitul secolului I. en și modelat în
amplasamentele de stilpi de pe terasa a XI-a din forța capi-
tală dacică Sarmizegetusa-regia (Grădiștea Muncăluului).

anul calendaristic	Lunile anului calendaristic (numerate cu cifre romane) și mărimea acestora (exprimate în zile), în interiorul tabelului de face deformația ciclului de corectie, nemrul * marcat luna calendaristică după care urmează întreruperea celor două zile de corectie													numărul total al zilelor de corectie	numărul total al zilelor anului calendaristic
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII		
1	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	-	364
2	14	15	16	17	18	19	20	21*	1	2	3	4	5	2	366
3	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	-	364
4	19	20	21*	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	2	366
5	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21*	1	2	2	366
6	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	-	364
7	16	17	18	19	20	21*	1	2	3	4	5	6	7	2	366
8	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	-	364
9	21*	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	2	366
10	13	14	15	16	17	18	19	20	21*	1	2	3	4	2	366
11	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	-	364
12	18	19	20	21*	1	2	3	4	5	6	7	8	9	2	366
13	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21*	1	2	366
14	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	-	364
15	15	16	17	18	19	20	21*	1	2	3	4	5	6	2	366
16	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	-	364
17	20	21*	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	2	366
18	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21*	1	2	3	2	366
19	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	-	364
20	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21*	1	2	3	2	366
21	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21*	2	366
TOTAL	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	26	7670

Această ipoteză devine cu atât mai credibilă cu cât tradiția păstrează și informația că cele 304 zile erau repartizate în 10 luni calendaristice, lunile I, III, V și VIII având câte 31 zile, iar cele cu numerele de ordine II, IV, VI, VII, IX și X numai 30 de zile. Dacă aplicăm acest ciclu în manieră dacică, numărând ciclul celor 10 luni calendaristice romane pe o scară anuală de 12 luni, constatăm că primul an ar avea 365 zile (304 din primul ciclu de 10 luni + 61 zile de la lunile cu nr. I și II din al doilea ciclu de 10 luni), al doilea an ar avea tot 365 zile (243 zile din lunile III-X ale celui de al doilea ciclu + 122 zile din lunile I-IV ale celui de al treilea ciclu de 10 luni), al treilea an - tot 365 zile (182 de zile din lunile V-X ale celui de al treilea ciclu + 183 zile provenind din lunile I-VI ale celui de al patrulea ciclu de 10 luni), cel de al patrulea an ar avea, de asemenea, 365 zile (121 zile provenite de la lunile VII-X ale ciclului al patrulea + 244 zile provenind de la lunile I-VIII ale celui de al cincilea ciclu de 10 luni), rămânând ca abia cel de al cincilea an să aibă doar 364 zile (60 zile provenind de la lunile IX și X ale ciclului cu nr. 5 + 304 zile provenite de la cel de al șaselea ciclu de 10 luni). Ar fi fost suficient ca după cei cinci ani calendaristici organizați în cele 12 luni pe baza «rulării» de șase ori a ciclului de 10 luni să «se aștepte» două zile înainte de începerea anului nou pentru a se obține un calendar destul de precis în raport cu timpul istoric la care ne referim.

Această particularitate corectivă nu indică identitate între cele două neamuri ale antichității. Dar nu cumva ele s-au desprins dintr-o protoistorie comună, și anume din aceea a neamului tracic, cum încearcă să demonstreze cu argumente greu de respins I.C. Drăgan?¹⁴

Sintetizând cele aflate despre calendarul dacic, se poate afirma:

- anul calendaristic tradițional al Geto-Dacilor avea o durată de 364 zile, fiind divizat în 13 luni a câte 28 zile, respectiv în 52 săptămâni, cu 4 săptămâni în fiecare lună;

- anul calendaristic real al aceluiași popor cuprindea un număr de 365 sau 366 zile (în perioada anterioară și în timpul domniei lui Burebista) sau 364, respectiv 366 zile, în timpul regatului lui Decebal;

corectarea calendarului tradițional se făcea prin urmărirea corelării cu anul astronomic solar (tropic), dar ca mecanism general se avea în vedere ciclicitatea fazelor lunare - la fiecare a 10-a revoluție lunară intercalându-se o zi între două săptămâni succesive (ziua respectivă nu era considerată ca făcând parte din zilele niciunei săptămâni), respectiv la fiecare a 20-a revoluție lunară introducându-se un total de două zile corecție (ultima variantă fiind valabilă pentru vremea regelui Decebal);

- ca urmare a modului propriu de corectare a calendarului, autorii amplasamentelor de stâlpi realizaseră un superciclu de corecție (cu durata de 21 ani) după care scara calendaristică de timp se apropia de scara timpului natural la ceva mai mult de două ore la fiecare 21 ani (mai exact la 0,086179 zile), o zi diferență realizându-se după mai bine de 250 ani.

După cum am arătat, monumentele din cetățile de la Costești și Grădiștea Muncelului indică preocuparea astronomilor geto-daci față de cunoașterea exactă a duratelor necesare producerii a 10, 15, 20, 30, 50 și chiar 100 de revoluții lunare. Ori această situație trebuie pusă în legătură cu organizarea generală a calendarului, dar și cu probabila preocupare pentru prevederea eclipselor. Asupra acestei probleme vom reveni, cea de a doua fiind existentă dacă avem în vedere faptul cunoscut de către

INTERPRETAREA

Anexa 3

arhaicului calendar roman în lumina mecanismului de corecție descoperit în amplamentele de stâlpi apartenătoare culturii danu-geților

Anul calendaristic	Zilele anului calendaristic (exprimate în cifre arabe) în interiorul tabelului procedem la determinarea ciclului cele 12 luni calendaristice (în cifre arabe), în partea inferioară a fiecărei case este indicat în numărul de zile ale lunii respectiv ora cun este indicată de în zilele lunii * indică momentul aplicării unui corecții de două zile.												Totalul zilelor anului calendaristic
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	I	II	365
	31	30	31	30	31	30	30	31	30	30	31	30	
2	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	I	II	III	IV	365
	31	30	31	30	30	31	30	30	31	30	31	30	
3	V	VI	VII	VIII	IX	X	I	II	III	IV	V	VI	365
	31	30	30	31	30	30	31	30	31	30	31	30	
4	VII	VIII	IX	X	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	365
	30	31	30	30	31	30	31	30	31	30	30	31	
5	IX	X	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	364 + 2
	30	30	31	30	31	30	31	30	30	31	30	20*	

vechii Caldeeni al ciclicității eclipselor după un interval de 18 ani + 11,3 zile. Utilizând aliniamente de câte 18 stâlpi se puteau memora cei 18 ani care despărțeau o eclipsă de replica ei următoare, așteptându-se faza lunară corespunzătoare eclipsei urmărite. Dar pe terasa a XI-a de la Sarmizegetusa există deja două aliniamente cu câte 18 tamburi (deci câte unul pentru fiecare gen de eclipsă), iar la Costești este clar un aliniament de 36 de discuri de calcar deasupra cărora fuseseră amplasați tot atâția stâlpi de lemn. Rămâne numai să arătăm că monumentele ar indica posibilitatea determinării exacte a momentului în care se va produce o fază lunară oarecare în legătură cu care s-ar fi aflat eclipsa. Faptul coincidenței între un număr oarecare de lunații și structurile de stâlpi dovedite arheologic constituie un indiciu în acest sens, dar acest indiciu nu poate servi pentru o aserțiune categorică. Nu ne rămâne, deci, decât să studiem cu mai multă atenție corelația dintre scara de timp a celor 21 de ani calendaristici corecțai cu scara revoluțiilor sinodice lunare.

Deci dacă o revoluție lunară medie are durata de 29,5305881 zile, atunci 20 revoluții lunare ar totaliza 590,611762 zile. Cum un ciclu de corecție de 84 săptămâni totaliza, după aplicarea corecției, numai 590 zile, după 13 astfel de cicluri de corecție, câte erau în 21 de ani, diferența între cele două scări va fi de 13 ori mai mare, adică de 7,952906 zile.

Valoarea de mai sus se apropie foarte mult de aceea de 8 zile, fapt ce ne pune în

legătură cu Rotunda mică de pe terasa a XI-a de la Sarmizegetusa Regia. Căci, din cele 13 grupări de stâlpi ale acestui monument numărul 8 revine de 11 ori, fapt pentru care ne putem gândi că respectiva construcție putea să fi modelat decalajul între scara calendaristică de timp și momentul producerii fazei lunare anterioare pentru nu mai puțin de 13 durate a câte 21 ani, adică pentru 273 ani.

Să presupunem că la capătul a 273 ani de observații se ajunsese a se determina pentru luna sinodică o valoare medie de 29,53017751 zile (astfel de calcule nu presupunem a fi fost făcute de către realizatorii monumentelor, ei observând numai că după 273 ani decalajul între timpul revoluțiilor lunare considerate și cel calendaristic ajunsese la valorile exprimate de Rotonda mică). Aceasta ar fi însemnat că evoluția în timp a decalajelor între cea de a 260-a revoluție lunară și ciclul de 21 ani calendaristici corecți ar fi fost următoarea:

Nr.ciclu 21 ani	Valoare decalaj în zile	Valoare decalaj rotunjit	Valoare decalaj rotunjit total	Formula stâlpi a Rotondei mici	
				parțial	total
1	7,846153	8	8	8	8
2	15,692306	8	16	8	16
3	23,538459	8	24	8	24
4	31,384612	7	31	7	31
5	39,230765	8	39	8	39
6	47,076818	8	47	8	47
7	54,923071	8	55	8	55
8	62,769224	8	63	8	63
9	70,615377	8	71	8	71
10	78,461530	7	78	8	79
11	86,307583	8	86	8	87
12	94,153636	8	94	8	95
13	110,999889	8	102	6	101

Între datele furnizate de structura rotondei și presupusa coloană a decalajelor apar deosebiri numai în două puncte. Prima deosebire este lipsită de semnificații prin însăși faptul că valoarea reală a revoluțiilor lunare nu se poate confunda cu nici una dintre valorile sale medii. Cea de a două, însă, prin faptul că privește rezultatul global al acestor decalaje, rezultat care diferă cu o zi de ceea ce indică structura Rotondei mici, atrage atenția că o durată de 273 ani nu a fost aleasă întâmplător, mai ales că ea cuprinde și un număr întreg de cicluri a câte 21 ani.

Rămâne să cercetăm și poziția timpului calendaristic corectat în raport cu timpul astronomic:

- un ciclu a 21 ani calendaristici totalizează 7670 zile
- 13 cicluri a 21 ani calendaristici totalizează 99.710 zile
- 273 ani solari x 365,242199 zile = 99.711,120327 zile.

Dar cele 13 x 260 revoluții sinodice linare considerate pentru durata de 270 ani

ar necesita un număr de 99.812 zile, adică cu exact 101 zile mai mult decât cele 99.711 zile, ale celor 273 ani astronomici. Cum Rotunda mică are un număr de 101 stâlpi (nu 102, așa cum ar fi indicat diferența între timpul calendaristic și faza lunară), este clar că respectivul monument se referă la 273 ani calendaristici, dar corecți suplimentar cu încă o zi în raport cu toate celelalte corecții anterioare.

Iată, așadar, un indiciu despre faptul că astronomii geto-daci nu se mulțumiseră numai cu o corecție simplă a calendarului lor, ci aflaseră că după 250 ani acesta avansează cu o zi față de timpul natural și-i stabiliseră un nou ciclu de corecție, la fiecare 273 ani, moment când celor două zile provenite din corecțiile obișnuite li se mai adăuga încă una. Noi am văzut deja că Rotonda mare de la Sarmizegetusa era destinată modelării sistemului de corecție a calendarului dacic (și nu a calendarului însuși). Reflectă oare această rotondă și ciclul de corecție de 273 ani indicat de structura Rotondei mici, situată în imediata sa vecinătate?

În sprijinul rezolvării acestei noi probleme vin rapoartele de săpături și lucrările de sinteză care sunt destul de clare. Ele precizează că fiecare dintre stâlpii de lemn ai incintelor C și D ai Rotondei mari era prevăzut cu un număr de piroane estimat între 9 și 13 bucăți. Fiecare piron avea partea exterioară inelată, încât nici nu se putea introduce nici un cui sau o țintă de fier. Este clar că dacă cei 84 de stâlpi ai incintei C serveau la determinarea unui ciclu de corecție, cu ajutorul celor 13 piroane (care pe întreg sistemul de stâlpi formau 13 nivele de marcaj a 13 cicluri de corecție) se putea realiza în mod distinct marcajul ciclurilor pentru 21 de ani. Pe de altă parte, dacă cei 21 de stâlpi ai incintei D erau folosiți la o singură itinerare a însemnului, pentru determinarea unui ciclu de 21 de ani, 13 nivele de piroane ar fi contribuit la memorarea timpului pentru un interval de 13 ori mai mare, adică de 273 ani.

La fel stau lucrurile și cu cei 13 stâlpi ai grupării respective din incinta D. O singură itinerare a însemnului ar fi ajutat la marcarea momentelor de corecție din 21 ani, ceea ce justifică existența a 13 nivele de piroane, adică exact atâtea câte erau necesare pentru a se marca momentele de corecție pentru 273 ani.

Se mai poate observa că atât duratele de 21 ani, cât și cele de 273 ani au câte o dublă determinare (măsură de siguranță asupra exactității determinărilor), fapt care se constituie ca nou argument în sprijinul ipotezei de față. Mai amintim și opinia că drept însemne se utilizau niște uriașe ținte de fier cu floare deosebit de frumos ornamentată, presupuse de unii cercetători a fi servit la împodobirea ușilor sanctualelor.

Ipoteza că aceste construcții ar înfățișa forma specifică a sanctualelor geto-dace se prăbușește în fața logicii matematice. Astfel cunoaștem ceva și despre viața științifică amintită de Iordanes în *Getica*, unde vorbește în termenii cei mai elogioși despre învățatul Deceneu, mare sfetnic al regelui Burebista. Dincolo de aceste aspecte noi se deschide perspectiva unor probleme cu adevărat serioase.

NOTE

1. Pentru documentare, am studiat rapoartele de săpături și numeroase lucrări de sinteză și am procedat la o confruntare cu materialul din teren, ajungând la concluzia că se poate considera ca referință bibliografică lucrarea lui H. Daicoviciu *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Ed. Dacia, Cluj, 1972, pp. 204-218 și 232-266. Vezi și H. Daicoviciu, *Istoria păstrată în pământ*, în revista «Știință și tehnică», 1981, nr. 12 și Mihaela Strâmbu și Ioan Glodariu, *O nouă propunere de reconstituire a sanctuarului de la Sarmizegetusa*, în «Acta Musei Napocensis», XVIII, 1981, pp. 377-384.

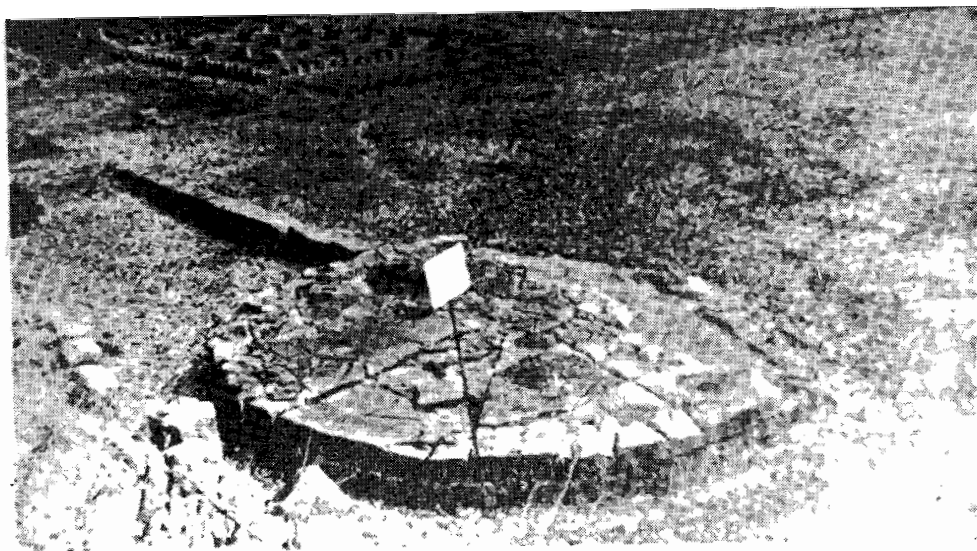

Foto nr. 5. Platforma circulară de andezit de pe terasa XI-a de la Sarmizegetusa Regia, considerată de unii cercetători drept altar de sacrificiu.

2. Deoarece majoritatea cercetătorilor afirmă că monumentele pe care le studiem au fost sanctuare dacice, este pe cale de a se consacra denumirea generică de *sanctuare*.

3. O prezentare cvasicompletă a acestui aliniament se poate afla în studiul *O nouă propunere de constituire a sanctuarului de la Sarmizegetusa*, cit. Autorii atrag atenția asupra cerinței de integrare în ipoteza privitoare la monumentul respectiv și a stâlpilor de lemn evidențiați pe laturile construcției. Pentru noi faptul are mare importanță, deși nu împărtășim ipoteza celor doi autori clujeni.

4. O trecere în revistă a principalelor ipoteze elaborate prin interpretarea structurilor Rotondei mari se poate afla în H. Daicoviciu, *op.cit.*, pp. 232-266 și în S. Bobancu, C. Samoilă, E. Poenaru, *Calendarul de la Sarmizegetusa Regia*, Ed. Academiei, București, 1980.

5. În legătură cu numărul stâlpilor incintei C a Rotondei mari notăm că a existat o totală necorelare între materialul avut în vedere în calculele celor ce au interpretat monumentul ca pe o modelare a calendarului dacic și realitatea din teren. Necorelarea provenea din incompleta cunoaștere arheologică a Rotondei. Săpăturile de salvare din vara anului 1980 au evidențiat că respectiva structură nu avea 68, ci 84 de stâlpi.

6. H. Daicoviciu, *op.cit.*, p. 264.

7. Vezi și Ioan Glodariu - Eugen Iaroslavschi, *Civilizația fierului la Daci*, Ed. Facla, Cluj-Napoca, 1979, pp. 117-119, 161.

8. *Ibidem*, nota 6, p. 239.

9. *Ibidem*, nota 7.

10. Vezi și I.H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 419.

11. Pentru amănunte privind problematica organizării calendarelor și pentru un istoric al acestora vezi: George Stănilă, *Sisteme calendaristice*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980.

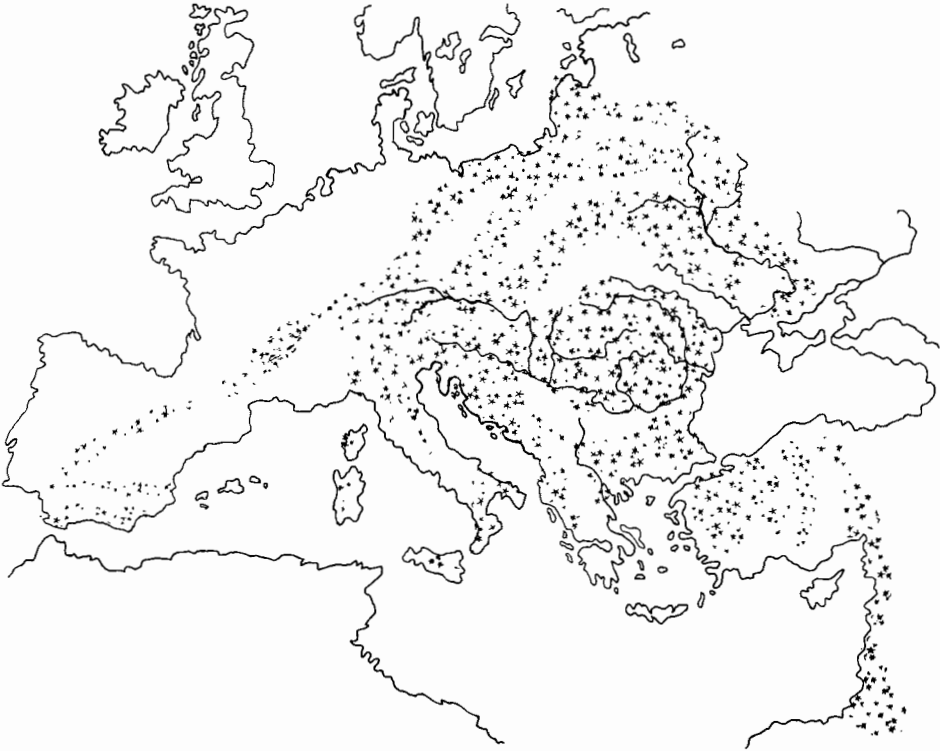
12. În legătură cu mecanismul producerii și prevederii eclipselor de soare și lună, vezi: Ioan Todoran, *Eclipsele și prevederea lor*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

13. *Ibidem*, nota 11.

14. Iosif Constantin Drăgan, *Noi Tracii*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1976.

SPAȚIUL TRACIC

«Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor» (*Herodot*)

CUPRINSUL

Ciprian Zaharia, <i>Situația literaturii străromâne în evoluția literaturii române din secolul al XIV-lea până în epoca renașterii naționale. Unele chestiuni de metodă</i>	1
Constantin Bejgu, <i>Elemente de cunoaștere științifică în amplasamentele de stâlpi din cetățile dacice</i>	6